

MEGJELENT

Közösségfejlesztés módszertani útmutató

CSELEKVŐ közösségek aktív közösségi szerepvállalás
EFOP-1.3.1-15-2016-00001

Közösségfejlesztés módszertani útmutató

Felelős kiadó: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ
NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
Országos Széchényi Könyvtár

Budapest, 2017

Szerzők:

Arapovics Mária
Balázs-Legeza Borbála
Barátné dr. Hajdu Ágnes
Beke Márton
Brüll Edit
Csonka-Takács Eszter
Fehér Miklós
Gulyás Gabriella
Harkai Nóra
Kajári Gabriella
Kleisz Teréz
Ládi László
Németh Lilla
Péterfi Ferenc
Tóth Máté
Varga Katalin
Vercseg Ilona

Szerkesztette: Arapovics Mária és Vercseg Ilona
Lektorálta: Bereczki Ibolya és Darvas Ágnes
Grafika, tördelés: Marafkó Bence

A projekt kedvezményezettje
a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és
Módszertani Központ
és konzorciumi partnerei:
az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
(korábban: Nemzeti Művelődési Intézet)
és az Országos Széchényi Könyvtár

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg 2016.09.16 és 2019.09.15. között.

Nyomdai változat: ISBN 978-963-200-665-9
Online változat: ISBN 978-963-200-666-6

Tartalomjegyzék

Módszertani bevezető

1. Helyzetelemzés

Közösségi interjú

Közösségi beszélgetés

Közösségi felmérés

Helyi cselekvési terv

2. A projekt által érintett település, településrész, térség közösségi tevékenységének történeti feltárása

3. Akciók, tevékenységek, események, programok, folyamatok

Közösségi tevékenységek

Helyi hagyományok feltárása

Közösségi eredmények bemutatása

Közösségek szomszédolása

Közösségi kiállítás

Programok, folyamatok

Helyi erőforrások feltárása

Tankatalógus

Helyi értékfeltárás – értékörzés

A helyi történelem feltárása, a mindennapok megörökítése a helyi lakosok és a kulturális intézmények bevonásával

Falukönyv, kalendárium

Helyismereti, helytörténeti dokumentumok gyűjtése, feltárása

Helyi szellemi kulturális örökség feltárása

Tanulókörök

A helyi nyilvánosság fórumai

Részvételi fórumok

4. Partnerségi együttműködés. Közösségi tervezés

5. Információs pont

6. Intézményi, ágazati együttműködések kialakítása, fejlesztése (alapelvek)

Irodalom

Melléklet

Segédlet a közösségfejlesztési folyamatok költségeinek tervezéséhez

Fogalomtár

Irodalom

Szerzők

Módszertani bevezető

A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” (EFOP

-1.3.1-15-2016-00001) kiemelt projekt „Közösségfejlesztés” módszertani útmutatója a TOP-5.3.1-16 és TOP-6.9.2-16 „A helyi identitás és kohézió erősítése” című programokat megvalósító helyi közösségek munkatársainak, szakembereinek és önkénteseinek, szervezeteinek és intézményeinek

nyújt módszertani segítséget helyi közösségi cselekvő programjuk megvalósításához.

Mielőtt azonban a módszertan építőköveit megismernénk, fontos tisztáznunk a közösségfejlesztés alapelveit, mert csak így ismerhetjük meg közösségfejlesztő tevékenységünk célját és funkcióit. A közösségfejlesztés értelmezéséhez szükséges további fogalmak megértéséhez segítséget ad a Fogalomtár.

Alapelvek: közösség és részvétel

Az alapelvek minden szakma kiindulópontja, viszonyítási alapja – minden, ami a szakmában zajlik, ezekhez az alapértékekhez képest jó vagy rossz, követendő vagy elvetendő.

A közösség alapelve. A közösségfejlesztés célja a helyi közösséghez és a társadalomhoz tartozás elősegítése. A végső cél, hogy mindenki tartozzon valahová és valakikhez, közösségi és társadalmi beágyazottságban éljen, legyen esélye-lehetősége saját életfeltételeinek javítására és legyen képes a pozitív változásokra irányuló közös cselekvésben való részvételre.

A közösség alapvető emberi létfeltétel. „Az embernek, mint fajnak nagy evolúciós újítása a közösség kifejlődése. Nem az egyének versenye a döntő az emberi evolúcióban, hanem a közösségeké. A közösség sokfejű, százkezü, tevékeny, mindenre figyelő biológiai és kulturális konstrukció... Milliós éves fejlődése alatt megbízható, kiegyensúlyozott környezetet biztosított az emberi életnek... Az emberi természet számára a közösség az optimális működési tér... olyan helyi közösségeket kell kialakítani, amelyekben mindenki megtanulja, hogy az ember csak közösségekben életképes, és a központosítás előnyeinek megőrzése mellett a helyi kultúra a legfőbb jó és legfontosabb emberi érték.” (Csányi 2005.)

Warren (Warren 1963.) amerikai szociológus szerint a közösségnek öt funkciója van az életünkben:

A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba, olyanokat, amelyek a leginkább az adott kultúrában érvényesek. A gazdasági boldogulás: a közösség biztosítja tagjainak a megélhetést.

A társadalmi részvétel. A közösségben biztosítja tagjai számára a társasági, társadalmi élet lehetőségét, a jogok és kötelességek gyakorlását. A társadalmi kontroll is a közösség funkciója. A kontroll alapját a közösség értékei és normái jelentik, vala-

mint a köz ügyei iránti elkötelezettség és felelősség.

A kölcsönös támogatás, s az ahhoz vezető együttműködés, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja. E funkciót a szolidaritás funkciójának is szokták nevezni.

„Bár mindegyikük fontos a lokalitás szempontjából, ezek nem feltétlenül olyan funkciók, amelyek felett a közösség kizárólagos felelősséggel vagy hatalommal bír. Épp ellenkezőleg: ahhoz, hogy a közösség e funkciókat közösségi szinten ellássa, a társadalmi szerveződésben szoros kötéseknek kell jelen lenniük a helyi alapú egységek, pl. vállalkozások, iskolai vezető testületek, önkéntes szervezetek és szociális rendszerek között, amelyek jócskán túlmutatnak az adott közösség határain... Azt sem mondjuk..., hogy ezeket a funkciókat nem láthatják el másfajta társadalmi rendszerek, pl. informális csoportok, formális szervezetek, vagy egész társadalmak. A közösségnek azonban az egyik fő jellemzője éppen az, hogy e funkciókat a lokalitás szintjén szervezi meg.” (Warren, uott)

A közjóért folytatott, lokális társadalmi csoportokban zajló közösségi cselekvés – a közösség tagjainak rendszeres kommunikációján, részvételén és az ezek nyomán kialakuló szolidaritáson keresztül – a részvételi demokrácia fő megnyilvánulási formája. A közösségek mellőzésének társadalmi kockázata, hogy még több elnyomott és perifériára szorult ember idegenedik el a társadalomtól.

A RÉSZVÉTEL ALAPELVE

A valahová tartozás a részvételt magát is jelenti: részt veszek annak a közösségnek az életében, ahová tartozom. Általános értelemben a részvétel az egyén és a közösség szintjén jelentkezik.

Az egyén szintjén arról szól, hogy az egyén maga is részt vesz saját életének irányításában, azaz felelősséget vállal önmagáért. A sodródás helyett az önirányításra vállalkozik, megalkotja mintegy a maga életét, értékeket fogalmaz meg a maga számára és annak megfelelő célokat tűz ki, s társakat választva küzd e célok megvalósulásáért.

A közösség szintjén a részvétel már az egymás és a közösség ismeretét és azon belüli kapcsolatait is jelenti. Jelenti továbbá az egymás iránti bizalmat, a kölcsönös támogatást és szolidaritást, a közös normákat és a viszonyosságot. A részvétel magas aránya jó indikátora az egészséges, jól működő közösségeknek.

Beszélhetünk a részvételről a társadalom szintjén is, amikor a részvétel a társadalom interakciós és intézményes folyamataiban valósul meg – kapcsolati és kommunikációs rendszerek, az intézmények létrehozásában (új intézmények, pl. civil szervezetek alapítása, szociális szolgáltatások megszervezése, törvények előkészítése, az egyeztetés és érdekképviselő intézményeinek működtetése stb.), valamint a meglévő intézmények használatában nyilvánul meg (a lehetőségek ismerete és kiaknázása, a törvények betartása vagy megkerülése stb.).

Politikai megközelítésben a részvétel a döntési folyamatok különböző szintjein való részvételt jelenti. Ez az a szint, ahol a leginkább beszélhetünk a részvételi demokrácia érvényesüléséről. A részvétel itt ugyanis azt jelenti, hogy az állampolgári akarat közvetlenül – s nem képviselők útján – érvényesül. Az állampolgárok és szervezeteik részt vesznek a közösségi-társadalmi tervezési és döntési folyamatokban.

A részvétel – csakúgy, mint a közösséghez tartozás! – megvalósulhat önmagától, szakemberi beavatkozás nélkül is. Hogy mikor és milyen mértékben van szakmai beavatkozásra, „rásegítésre” szükség, azt a közösség érettsége – tanultsága, szervezettsége és állampolgári kultúrája, fegyelme – határozza meg.

Bevonás szükségességéről a leggyakrabban akkor beszélünk, amikor az adott közösség és tagjai alacsony részvételi aktivitást mutatnak a közösség/társadalom interakciós és intézményi folyamataiban; amikor az egymás iránti bizalom és szolidaritás gyenge; a kölcsönös segítség, a cselekvő viszonyok, az önkéntesség és a civil intézmények, hálózatok száma csekély; a lakosok nem ismerik jogukat, kötelességeiket, lehetőségeiket és a meglévő (állami) intézmények elvben értük, gyakorlatilag azonban nélkülük működnek; s a döntési/ellenőrzési folyamatokban résztvevők száma alacsony.

„Az életképes helyi közösség az, amelyikben a lakosok együttműködnek annak érdekében, hogy a legkülönbözőbb szempontú hatással legyenek a helyi társadalom szabályaira; amelyikben a lakosok a közösségi életre vonatkozó célokat tűznek ki maguk elé, és amelyikben az emberek képesek is e célok megvalósítására.” (Schönberg 1979.)

„A közösségfejlesztést szűkebben és tágabban is értelmezhetjük. A neveléstudományban és a pszichológiában a gyermek személyiségfejlődését, az életvezetést elősegítő pedagógiai módszer, de a

társadalomtudományban, a közösségi munka fogalomtárában egyszerre jelent részvételre ösztönző módszert, szakmát és mozgalmat is. A közösségfejlesztés valamennyi jelentéskörében a tevékenység a szociális és állampolgári kulcskompetencia fejlesztésre irányul, akár egyénre, akár kiscsoportra, akár lokálisan, érdeklődés vagy lelki hasonlóság alapján szerveződő közösségre vonatkozson is, a társadalmi tőke erősítését szolgálja”. (Arapovics 2016.)

Útmutatónk a közösségfejlesztésre mint társadalmi beavatkozásra tekint, a közösségfejlesztő szakma eszközeit és módszereit fogalmazza meg. A közösségfejlesztési gyakorlat kialakításának egyik meghatározó személyisége, Beke Pál megfogalmazásában: „A közösségfejlesztés (...) nemcsak emberi képességfejlesztés, együttműködési készségkialakítás, és nemcsak az együttműködés elindításának gyakorlata, hanem mindennek feltételeinek a megteremtése is azon a településen vagy abban a kistérségben, ahol az érzékelt problémák vagy az érintett személyek élnek. Ilyen értelemben a közösségfejlesztés nemcsak humán képességfejlesztő program, hanem szervezet- és intézményfejlesztési, település- és térségfejlesztési feladatokat is magában foglaló komplex tevékenység.” (Beke 2001. 377-378.)

A közösségfejlesztés hét fő fázisát Varga A. Tamás (Varga – Vercseg 1998.) foglalta össze:

Új mozgások létrehozása. Ez a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, majd a kommunikáció kereteinek kialakítását.

A helyzet feltárása. Ez a fázis társadalmi-gazdasági diagnózis létrehozása, melynek felállításában a közösség nem-szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, település-szociológiai, statisztikai, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is.

A közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése. A folyamatot nem a szervező/fejlesztő, hanem – szükség esetén, az ő segítségével – a közösség maga végzi. A feltárolt feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az önszervező projektek készítése.

„Intézményépítés”, azaz új szokások és szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek (projektek) beindulása, információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, PR tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése.

A partnerek megkeresése és aktivizálása: kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi, országos és nemzetközi szervezetek között, konfliktuskezelés, érdekérvényesítés.

A munka koordinálása, az esetleg elakadó megvalósítások tovább- lendítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbblépés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalom- fejlesztés szellemi infrastruktúrájának megteremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása.

A közösségfejlesztés fázisai²

9–12 hónap a folyamat. Kb. 1–2 év kell a folyamat megszilárdításához.

Tisztáztuk tehát, hogy milyen elvek alapján dolgozunk és milyen folyamatban. A továbbiakban a folyamatok lépéseit mutatjuk be, ám előtte még egy elengedhetetlenül fontos szakmai feltételt támasztunk a munkában résztvevők elé:

A módszerek és a technikák alkalmazásának rendjét és kombinációját a körülmények határozzák meg. A közösségfejlesztési folyamatban egyidejűleg számos módszert és technikát alkalmaznak a folyamat résztvevői, mindvégig közösségi munkamódban. Ez azt jelenti, hogy elsősorban nem a közösségfejlesztő, hanem a közösség aktivizált tagjai tárnak fel szükségleteket, keresnek cselekvő állampolgárokat, terveznek programokat stb. Nem a fejlesztő maga (önmaga, tanulmánya számára)

² Arapovics Mária idézett tanulmányában és Beke Márton előadásában
<http://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20151009/beke-marton.pdf> megjelent ábrák alapján

tárja fel tehát a helyi szükségleteket, az ott élő Ember tudását és hagyományait, intézményeit és jellemző munkaformáit, a jelen társadalmi szerveződések, a kistérségben elfoglalt szerepeket és a helyi közösség funkcióit stb. A leg- fontosabb, hogy a fejlesztővel együtt maguk a közösség szereplői is ismerjék meg saját közösségüket és kultúrájukat! A közösségi munkamódban történő cselekvés nem a fejlesztőt, hanem a közösség tagjait juttatja jelentőséghez.

A közművelődési intézmények, a múzeumok és könyvtárak paradigmaváltását jelenti a kulturális közösségfejlesztés, melynek kiindulópontja a közösség és annak létező és lehetséges kulturális értékei. (Arapovics 2016.) A kulturális közösségfejlesztés célja a kulturális aktivitásra, helyi kulturális élet szervezésében és alakításában való szerepvállalásra ösztönzés, a kulturális részvétel fejlesztése. Az értékek feltárása, tudatosítása, mozgásba hozása, megújítása és átörökítése a helyi közösségek és a kulturális intézmények aktív együttműködésével hozzájárulnak a helyi közösség kezdeményező- és cselekvőképességének erősödéséhez. Az alábbiak-

ban a fentiekben ismertetett folyamatot, továbbá szakmai elveket alapul véve a közösségfejlesztés főbb módszereit, eszközeit vesszük sorra. Ismertetjük ezek – a fogalomtárunkhoz kapcsolódó – definícióját, célját és feltételrendszerét, az egyes módszerek, eszközök alkalmazása, megvalósítása során figyelembe veendőnek tartott módszertani szempontokat, a várható, remélhető eredményeket, továbbá az egyes módszerekről, eszközökről további ismereteket, azok alkalmazásának tapasztalatait ismertető szakirodalmakat, forráshelyeket.

A teljes kiadvány a

http://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/csk_utmutato_kozossegfejlesztés_online_20170331-1.pdf

oldalon olvasható!

Cselekvő
közösségek